СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Проф. д-р Атанас Атанасов – Зам. ректор „Научноизследователска дейност и развитие на кадрите“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Анета Денева
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Галина Чиприянова
Full Professor Carlos Coelho, PhD
Full Professor Jan Polowczyk, PhD
Full Professor Тадија Ђукић, PhD
Assoc. Prof. Tatiana Manasterska, PhD

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ

Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2522-2 - Печатно
ISBN 978-954-23-2523-9 - Онлайн

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО
Проф. д.ик.н Росица Чобанова 7

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ
Проф. д-р Андрей Захариев, докт. Илиан Илчев 15

PARALLEL ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE LARGE LISTED COMPANIES FROM THE TOURISM SECTOR
Prof. Stefan Simeonov, PhD, PhD student Alexey Gudev 22

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 32

ЗА ЛИПСВАЩАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДАНЪЧНАТА АВТОНОМНОСТ НА ОБЩИНИТЕ И МЕСТНАТА СТОПАНСКА АКТИВНОСТ
Доц. д-р Людмил Найденов 41

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ
Доц. д-р Николай Нинов 49

ПАЗАРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОМЯНАТА НА УЧАСТИЕТО НА ОСИГУРЕНИТЕ ЛИЦА ВЪВ ФОНДОВЕТЕ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 58

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „КАСКО НА МПС“ НА БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Доц. д-р Румен Ерусалимов 66

РОЛЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО И ПОВИШАВАНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНАТА ГРАМОТНОСТ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 73

АНАЛИТИЧЕН ПРЕГЛЕД НА ТОП 10 НА HEALTHTECH СТАРТЪПИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СПОРЕД КЛАСАЦИИТЕ НА TRACXN)
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 80

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА ОСИГУРЯВАНЕТО В УНИВЕРСАЛЕН ПЕНСИОНЕН ФОНД В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 91

ПАЗАРЪТ НА ТРУДА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД УМЕНИЯТА НА РАБОТНАТА СИЛА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 100

СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ ALTMAN'S Z-SCORE МОДЕЛ
Ас. д-р Силвия Заркова 105

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА СОБСТВЕНИЯ КАПИТАЛ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В КОНТЕКСТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ БАЗЕЛ III
Д-р Беатрис Любенова 111

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Докт. Васил Василев 123

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Горян Милев 131

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И ЕВОЛЮЦИЯ НА ДАНЪЧНАТА ОСНОВА В АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Ивайло Здравков 141

СЪСТОЯНИЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ПАЗАР НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ - ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Докт. Пламен Илиев 150

ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ ЗА ДЪРЖАВНАТА НАМЕСА: МОДЕЛИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ И COVID-19
Докт. Станислав Младенов 159

РЕГИОНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ И ДИВЕРГЕНЦИЯ НА ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ
Докт. Цондю Цондев 169

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРИХОДИ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА
Проф. д-р Атанас Атанасов 183

NEAR-EXACT DISTRIBUTIONS AND FINITE FORM REPRESENTATIONS: PROBLEMS THEY CAN SOLVE
Full Professor, Ph.D. & Hab., Carlos A. Coelho 190

НОРМАТИВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОТНОСНО ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ИНФОРМАЦИЯ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА НАДЕЖДНА ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БАНКИТЕ
Доц. д-р Венцислав Вечев 198

SUSTAINABILITY REPORTING CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ACCOUNTING LEGISLATION
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD,
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD 204

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова 211

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОТЧИТАНЕ НА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ ПО ДОГОВОРИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО
Доц. д-р Диана Крумова 218

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION IN ROMANIA, BULGARIA, AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE FINANCIAL INCLUSION INDEX OF TRADITIONAL AND FINTECH SERVICES
Assoc. Prof. Eduard Hîrbu, PhD, Hîrbu Ana 226

ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 235

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА СЕЗОННИТЕ КОЛЕБАНИЯ В ПОСЕЩЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В ЧУЖБИНА
Доц. д-р Пламен Петков, докт. Пламена Колева 247

ДОКЛАДВАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА БИЗНЕСА – СЪДЪРЖАНИЕ И АКТУАЛНИ НАСОКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова 257

ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРИЕМА НА СТУДЕНТИ ПО АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ И ИКОНОМИКА ЗА УЧЕБНАТА 2023 – 2024 ГОДИНА В Р БЪЛГАРИЯ
доц. д-р Росица Колева 266

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОДИТОРСКИТЕ УСЛУГИ В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 272

ОБЕЗЦЕНКА НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Слави Генов 280

ВЛИЯНИЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ ВЪРХУ ФИСКАЛНАТА СТАБИЛНОСТ
Гл. ас. д-р Жельо Желев 288

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ 9 В МУЛТИНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Гл. ас. д-р Кирил Димитров 296

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 302

НЕЗАВИСИМОСТТА НА ОДИТНИТЕ КОМИТЕТИ И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ
Докт. Румен Гъбов 308

АНАЛИЗ НА КЛЮЧОВИ АСПЕКТИ ОТ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Докт. Цветозария Гатева 316

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ, ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

DIGITAL THREAT ANALYSIS
Professor Serghei Ohrimenco DSc, Associate Professor Lucia Gujuman, PhD, Valeriu Cernei 329

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПОДБОРА НА ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Проф. д-р Галина Захариева, докт. Маргарита Николова 336

GENERATION Z IN POLAND AND BULGARIA: CORE VALUES AND LIFE PRIORITIES
Prof. UEP. dr hab. Dariusz Nowak, Assist. Prof. Aleksandar Lichev, PhD, Szymon Nowak..... 344

СЪВРЕМЕННОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МАРКЕТИНГОВИЯ ПЕРСОНАЛ – СПЕЦИФИКА И ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Ваня Григорова 352

ИНТЕЛИГЕНТНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И РАБОТА В МРЕЖИ
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Доц. д-р Маргарита Шопова..... 360

POSITIVE ASPECTS AND CHALLENGES OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS
Assoc. Prof. Natalia Marinova, PhD..... 368

УСТОЙЧИВО ВНЕДРЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРОЕКТ №: 2022-1-BG01-KA220-VET-000089399 „ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ НА МСП В СЕКТОРА ХОРЕКА ЗА ЕФЕКТИВНО УСВОЯВАНЕ НА ЗНАНИЯ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ (HORECA 5.0)“
Доц. д-р Христо Сирашки..... 375

ИНТЕРЕСИ И МОТИВАЦИОННИ НАГЛАСИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЕНИДЖЪРА
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева..... 382

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова 388

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИТЕ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И ТЯХНОТО РАЗРЕШАВАНЕ
Гл. ас. д-р Милен Динков..... 396

СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов..... 404

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪТЯ НА КЛИЕНТА
Ас. д-р Стелиана Василева 412

PROTECTION OF DOCUMENT-CENTRIC SYSTEMS FROM DIGITAL THREATS
Assistant Ghenadie Belinschi 420

ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ГЪВКАВА МЕТОДОЛОГИЯ (SCRUM) НА УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Д-р Андрей Йорданов 426

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

УСТРОЙСТВО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ – ОСОБЕНОСТИ, РЕГЛАМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ
Проф. д-р Гена Велковска 437

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 446

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF RETAIL AND WHOLESALE BUSINESSES IN UKRAINE
Prof., Doctor of Economics, Olena Khadzhynova, Assoc. Prof., Candidate of Economic Sciences, Larysa Kapranova, Ph. D., Roman Sharanov 456

НЯКОИ ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ МЕНИДЖМЪНТА НА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ
Доц. д-р Валери Велковски..... 462

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
Доц. д-р Виолета Блажева **473**

ЕКО-ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ
Доц. д-р Елена Йорданова **478**

INNOVATION AND INDUSTRY 5.0 – SOME CONNECTIONS AND OPPORTUNITIES
Assoc. Prof., Iskra Panteleeva, PhD **483**

OPPORTUNITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESS DEVELOPMENT THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD, PhD Student Kalin Borisov **491**

ПРОМОТИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ ЧРЕЗ ДИГИТАЛНИ ИНОВАЦИИ
Доц. д-р Любка Илиева **499**

ЛОГИСТИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ФИРМАТА, ОРГАНИЗА-ЦИОННАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА АКТИВНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИВОВАРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов **506**

ПРОУЧВАНЕ НА РЕЛАЦИЯТА МЕЖДУ ДИГИТАЛНИТЕ УМЕНИЯ ЗА ПАЗАРУВАНЕ И РАЗПОЛАГАЕМИТЕ ДОХОДИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Симеонка Петрова **516**

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ 21 ВЕК
Гл. ас. д-р Ваня Ганева **522**

TRANSFORMATION OF CONSUMER ONLINE PURCHASING BEHAVIOUR IN THE EUROPEAN UNION
Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD **529**

METHODS FOR GENERATING INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES
Head Assist. Prof. Ivaylo Kostov, Ph.D. **537**

РОЛЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 545

БАРИЕРИ ПРЕД ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докт. Виктор Маринов 551

HUMAN RESOURCES IN THE AGE OF DIGITALIZATION
PhD Student Denitsa Gharkova-Zaharieva 557

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО

Проф. д.ик.н. Росица Чобанова[1]

Резюме: С*татията има за цел да дискутира съвременния обект, цел и резултати от научните изследвания в икономиката. Във връзка с това се характеризират състоянието и динамиката на обекта на научно изследване, неговите резултати, връзката им с целите на развитие на икономиката и обществото. .Разграничават се онтологични и деонтологиични изследвания, следване и отхвърляне на класическата традиция ;в икономическите изследвания, определеност на резултатите от целите на финансирането им.*

Ключови думи: *научни изследвания, икономика*
JEL: O10; A11
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.1

OBJECT, PURPOSE AND RESULTS FROM THE STUDY ON CONTEMPORARY NATIONAL STUDIES

Prof. D.Sc. Rossitsa Chobanova[2]

Summary*: The article is devoted to a problem underestimated by the economic college -. the problem of the contemporary object, purpose and results of scientific studies of economy. In this regard, the state and dynamics of the object of scientific research, its results, their relationship with the goals of development of the economy and society are characterized. Ontological and deontological studies are distinguished, following or rejecting the classical tradition in economic studies, determination of the results according to the purposes of their financing.*

Keywords: *economy, scientific studies,object,purpose,results*
JEL: O10; A11
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.1

Въведение

Научните изследвания в областта на икономиката имат важна роля за характеристика на обществото и определяне насоките на развитието му. Те

[1] Институт за икономически изследвания – БАН. Секция „Икономически науки“- СУБ. r_chobanova@iki.bas.bg

[2] Economic Research Institute- at the Bulgarian academy of sciences;. Department „Economic Sciences“ – Union of scientists in Bulgaria. r_chobanova@iki.bas.bg

придобиват особена важност в периоди на ускорени глобални технологични и социални промени, какъвто е настоящия. Решаването на основния икономически проблем в тези условия - постигането на определени цели с ограничени ресурси – отразява тези промени. Често то се съпровожда с промяна на целта, субекта, обекта и механизма на развитие. При радикални промени в използваните технологии .се променят и възникват нови отношения при използването, производството и потреблението, размяната и разпределението, на ограничените ресурси във всяка от четирите фази на общественото възпроизводство. Тези промени се отбелязват от икономическата колегия, която поставя въпроса за развитие на теоретико-методологичната база на икономическите от изследвания. Обсъжданията, проведени по случай 60-тата годишнина от създаването на СУБ в Института за икономически изследвания при БАН, бяха инициирани от секция „Икономически науки“ при СУБ, а резултатите – отразени на страниците на сп. „Икономическа мисъл“. Напоследък се забелязва нарастващ интерес към тази проблематика от института за икономически изследвания при БАН, УНСС, който през 2023 г. постави фокус върху тази проблематика, и някои други университети. 80 годишният юбилей на СУБ е подходящ да преосмислим историческото наследство и да направим опит да предвидим бъдещите научни изследвания на икономиката. За целите на настоящото изследване съм използвала документите, оповестени на официалната страница на ИИИ на БАН. Централно място сред тях е базата от данни за приети от Научния съвет проекти от научната програма на института.

Обект на икономически изследвания

Направленията на съвременните научни изследвания в икономиката са многобройни. Според **обекта** на изучаване, изследванията се свързват с характеристика на отношенията, които възникват в процеса на производството, размяната, разпределението и потреблението, наричани още икономически отношения. Тези отношения могат да се групират в три групи. Отношенията между хората по повод производството, размяната, разпределението и потреблението се определят като производствени отношения. Тези отношения са обект на изучаване от политическата икономия като обхватът им най-често е в рамките на отделното, националното и световното стопанство. В литературата съществува и друго виждане, вземането на отношение към което е извън обхвата на изследването (Миркович, 2004). Предложено е синтезиране на икономиката и политическата икономия в теоретична икономия. В нея, освен теорията за пределната полезност, се предлага да се развие и теорията за пределната стойност и да им се даде равнопоставеност в икономическата наука.

На второ място особено важно съвременно направление на изследване на икономическите отношения заемат изследванията върху съвременния производствен процес, и последващите промени в отношенията „човек,

общество – природа“ от гледна точка на използването на природните ресурси за постигане на обществени цели. То намира място в концепцията за кръгова икономика, за зеления бюджет, технологичния детерминизъм и др.

На трето място обект на изучаване са обществени отношения, като напр. отношенията на собственост, които оказват влияние върху и се влияят от производствените отношения; теорията за демокрацията на работното място и др.

За трите вида икономически отношения – обект на научни изследвания, е характерно, че те се променят във времето (за разлика от естествените науки, например) и съответно налагат промяна в метода и резултата на изследването им. Този резултат е свързан с дефиниране на нови понятия и определяне на нови връзки между явленията и процесите в икономиката.

Класическа традиция и съвременни научни изследвания

Характерната особеност на обекта на икономическите изследвания е, че той се променя във времето. Но сред изследователите има и друго виждане, което отхвърля такова разбиране, известно като класическа традиция. Силата на съпротивата към променящата се реалност на класическата традиция се състои в желанието да се следват стандартите на точните науки, т.е. икономиксът да се приема като наука в смисъла на точните науки. Във връзка с това класическата традиция е да се следват определени стандарти при научните изследвания, да се демонстрира неотменно интелектуално придържане към установени схващания. Този проблем е ясно дефиниран от Гълбрайт: „Икономистите и представителите на другите социални науки ... неминуемо се стремят към интелектуалната репутация на химици, физици, биолози и микробиолози. Това изисква по същество да бъдат приети за валидни основни твърдения на икономическата наука, така както … структурата на неутроните, протоните, атомите и молекулите. Веднъж напълно изяснени, те остават такива завинаги“ (Гълбрайт, 1995, стр. 65). По този начин за непроменлива се смята човешката мотивация в конкурентната пазарна икономика. „Основното допускане на класическата икономическа теория – чистата пазарна конкуренция, простираща се от цените на продуктите до оценяването на производствените фактори, - се поддава лесно на техническо и математическо усъвършенстване. Гълбрайт определя придържането на предмета на изследванията в рамките на класическия модел като „техническо бягство от реалността“, „ затворено интелектуално занимание“, от което са изключени ….критиците … като технически неквалифицирани… Накрая заключава, че „действителността на икономическия живот … в своя променлив безпорядък не е подходящ за математическа имитация (Гълбрайт, 1995, стр. 65). Гълбрайт е твърде строг в отхвърлянето на математическите методи в икономическите изследвания особено при прилагане на съвременните технологии. Има редица интересни приложения

с верни от гледна точка на практиката резултати, но при много на брой условия при дефиниране на проблемите. В това направление своите постижения има и ИИИ, най-вече на представителите на неговата икономико-математическа лаборатория (Димитров, 2004).

Силата на класическото направление за научни изследвания в областта на икономиката пред набиращата скорост промяна, която Кейнс, според Гълбрайт, подценява, е основана на обслужването на професионални и по-широки икономически до узаконени имуществени интереси, чиято сила Кейнс счита за подчинена на идеите (Гълбрайт, 1995, стр. 64).

Според Гълбрайт класическата икономическа теория ще устои като направление на научни изследвания, защото решава въпроса с властта в икономиката и държавата. Той счита, че модерният голям бизнес е инструмент за упражняване на власт – над работниците и заплатите им, чрез цените им към доставчици и потребители и чрез рекламата (Гълбрайт, 1995, стр. 66-67). Властта е ефективно подчинена на пазара, но действителността нарушава класическия конформизъм. Големите предприятия вече притежават силата да въздействат върху пазара. Но въпреки съмненията, които икономисти като Шумпетер, Гълбрайт и Мацукато обосноват с научни аргументи, все още се счита, че мегакорпорацията и съпровождащата я олигополистична пазарна структура са само отклонение от идеала за многобройните предприятия, конкуриращи се в атомистични пазари.

Относно класическото направление при провеждане на научни изследвания в икономиката обширен труд е представен в ИИИ на БАН от колектив с ръководител В. Тодоров. Той обобщава резултатите от изследването на това направление от гледна точка на философията като отбелязва, че, (1) водещо влияние върху резултатите от неокласическия икономикс има априорният и в частност аксиоматичният дедуктивизъм (а не методологическият индивидуализъм, както обикновено се смята); (2) първопричините за развитието на неокласиката през втората половина на XX век и досега като инструментална, а не като обясняваща теория, както и за разминаването ѝ с реалността, са именно в методологията (Тодоров, 2022).

От казаното следва да се обобщи, че направлението на класическата ортодоксия при научните изследвания в областта на икономиката има своето аргументирано бъдеще.

Онтологични и деонтологични изследвания

Според това как се формулира обекта на изследването и каква е връзката с резултатите от провеждането му научните изследвания се определят като онтологични и деонтологични.

Онтологичното направление на научни изследвания в икономиката е посветено на изучаване на съществуващото без да се правят оценки относно съответствието му с постигането на определени цели и идеали. Тези изследвания са насочени към констатиране на някакво явление или процес

в икономиката, както и към това какво е било в миналото и какво може да стане в бъдещето. На пръв план при това направление на изследване изпъква каузалната (причинната) връзка между процесите и явленията. Резултатът от такива изследвания дава отговор на въпроса как определени явления пораждат други явления, или какви причини и какви последици имат известни твърдения. Важен проблем при това направление на научните изследвания на икономиката е доказване на истинността на твърденията с аргументи от действителността. Същността на това направление на научно изследване на икономиката е описание, класификация и характеристика на съществуващото – явления и отношения, като се интересува само от каузалните връзки между тях. Целите, идеалите на хората и средствата за тяхното постигане остават извън обхвата на това направление на изследване.

Съвсем е друго съдържанието и резултатите от деонтологичното направление на икономическите изследвания. При него съществуващото се разглежда от гледна точка на целите и идеалите, винаги се поставя въпросът „какво трябва да бъде“. Тук възниква въпросът дали е възможно да се въздейства върху обективните закони за развитието на икономиката и обществото. Придържаме се към аргументацията на Е. Матеев от дискусията му с проф. Демостенов през 1940 г., че е възможно да се влияе върху развитието на стопанството при определени условия, свързани с обществения избор, за разлика от точните науки. Средствата са разработване и прилагане на инпут-аутпут модела (у нас известен като баланс на междуотрасловите връзки) на носителя на Нобелова премия Василий Леонтиев, доразвит от акад. Евгени Матеев. Аргументите на Матеев дават възможност за положителен отговор и на въпроса възможно ли е да се реализира политика относно това какво от съществуващото трябва да бъде запазено, кое трябва да бъде премахнато или преобразено, на кое да се съдейства, и на кое да се препятства с оглед постигане на определени цели и идеали (Матеев, 1987). Тук възниква проблемът за средствата, чрез които е възможно постигането на определени цели. Т.е. проблемът е в отношението между целите и средствата за тяхното постигане. Той не само не изключва проблема за каузалните връзки, но и го предполага. Това означава, че определени средства са подходящи за постигане на определена цел, когато са способни да послужат като причина за настъпване на онези последици, които разглеждаме като цел на нашите стремежи (Демостенов, 1991). Демостенов отбелязва, че „тук ние не наблюдаваме пасивно течението на събитията, а искаме да ги направляваме в желаната от нас посока. Оттук се явява необходимост да пречим на известни причини да действат или да предизвикаме действието на такива причини, които пораждат желателните от нас последици, т.е. спомагат за осъществяването на нашите цели.“ Според някои учени тези изследвания са практически, приложни изследвания като в икономиката те се разглеждат като научни изследвания върху стопанската политика.

Провеждането на онтологични научни изследвания върху явленията в икономиката се осъществява по два начина. При първия в получените резултати се търси общото, типичното, трайното, повтарящото се винаги и навсякъде, където тези явления са налице. Т.е. тук се прави опит да се открият законите, които управляват тези явления. При този подход към научното изследване в икономиката, наричан още номографски, се абстрахираме от всичко индивидуално, еднократно в явленията като се търсят винаги и навсякъде устойчиви, валидни каузални връзки. От друга страна, прилагането на онтологичния подход може да е насочено към научни изследвания, при които се търси специфичното, индивидуалното, това с което явленията се различават и което, следователно не се повтаря във всички от тях. Еднократното в явленията винаги е свързано със специфичните условия на времето и мястото. Във връзка с това важно направление на научните изследвания в икономиката заемат стопанската история и икономическата география. Те допринасят за уточняване на целите и средствата на стопанското развитие, вкл. Провеждане на политика на протекционизъм и трансфер на нови технологии, предлагана от акад. Иван Евстр. Гешов (Гешов, 1899).

Направеният преглед на резултатите от научните изследвания в ИИИ на БАН дава основание да се формулира заключение, че са представени всички форми на резултати от научните изследвания - както онтологични, така и деонтологични, номографски. Част от тях са свързани със стопанската история, или с формиране на политика за постигане на обществена цел. Последните са най-слабо представени.

Финансиране и цел на научните изследвания в икономиката

Развитието и научните изследвания предполага търсене на резултатите от провеждането им. Могат да се определят два основни вида търсене на научни резултати. Пазарната мотивация за провеждане на научни изследвания е характерна за бизнес-сектора, който инвестира в научни изследвания и иновации за да получи по-висока възвръщаемост на инвестициите си, да спечели конкурентно предимство и др.

Научните изследвания, провеждани със средства на държавния бюджет е логично да са насочени към постигане на обществено подкрепени цели. Например, ускоряване на икономическото развитие и растеж, поефективно използване на природните и човешки ресурси на страната за постигане на целите й.

Провеждането на научни изследвания в икономиката може да е свързано и със законите на саморазвитието на науката, дължащо се на интелектуална мотивация, характерна за личностите – учени, за разлика от тази на изследователи, технически и помощен персонал, мотивиран от работните заплати. При тези научни изследвания най-често финансирането е с източник личните средства на учения, както и на нетърговски организации с идеална цел.

Заключение

В съвременния свят значението на икономическите изследвания за развитието на националното стопанство нараства. То се свързва със съвременното бързо развитие на технологиите, които рефлектират в нови процеси и явления в икономиката, във възникване на нови и промяна на съществуващи обекти на научни изследвания.

Променя се и съдържанието на резултатите от научните изследвания в икономиката. Търси се тяхната връзка с целите на развитието.
Направеният анализ на проведени изследвания от ИИИ показва, че традиционно резултатите от научните изследвания се отнасят до:

- ✓ описание, характеристика и класификация на наблюдаваните обекти, процеси и отношения; идентифициране и характеристика на знанието като нов обект на икономическо изследване.
- ✓ дефиниране и привеждане на доказателства за нови връзки между процесите и явленията; разработени концепции за икономика на знанието, кръгова икономика и др.

Постигане на целите на научните изследвания се отчита при представяне на аргументи за това, което е било, което е и което може да стане. Приносът е в разбиране на даденото, без да се правят оценки от гледна точка на постигане на конкретни обществени цели и начина или средствата за тяхното постигане.

Заедно със съществуващите, все по-актуални за обсъждане и прилагане са новите или променени обекти на научни изследвания в икономиката. Те се определят от възникването, въздействието на внедряването на нови технологии в производството и от съответната промяна на икономическите отношения. От своя страна новите и променени обекти на научните изследвания променят обществените цели и биват променяни от тях. Разширява се обекта и предмета на изследване, променят се подходите и методите съобразно контекста на постигане на нови икономически и социални цели.

С други думи, нарасналото значение на икономическите науки за решаване на съвременните проблеми на развитието налага концентриране на повече ресурси и по-ясна държавна политика за реализиране на поставени цели пред икономиката и обществото. Във връзка с това се налага преосмисляне на научните програми на изследване.

Използвани източници

Гешов, И. Е. (1899). Думи и Дела. Финансови и Економически Студии. *Финансови и Економически Студии*.

Гълбрайт, Д. (1995). История на икономикса. Galbraith, AHistory of Economics. The Past as the Present. Hamish Hamilton, London, 1987. *Икономическа мисъл*(6).

Демостенов, С. (1991). *Теоретическа политическа икономия. Първа част. Увод в теоретическата политическа икономия (Общо учение за стопанството).1991[3то издание.1946.],Демостенов С. Теоретическа политическа икономия, сп.*

Икономическа мисъл, 1995, кн.7, с.6-7 . София: С.:Издателство «7 М» и Университетско издателство.
Димитров, А. (2004). Ефектът на икономическите и социални ресурси в някои страни в преход за 2000 година: статичен иконометричен модел. *Икономическа мисъл*(7).
Матеев, Е. (1987). *Структура и управление на икономическата система.* София: ДИ „Наука и изкуство“.
Миркович, К. (2004). Политическа икономия и икономикс: критика на отношението към приликите и разликите между тях. *Икономическа мисъл*(7).
Тодоров, В. (2022). Методологията на неокласическия икономикс: съвременен дискурс. *Икономическа мисъл*(1).